

Almeda Samaranch, Elisabet; Di Nella, Dino (2011) "Introducción. Hacia un enfoque integral de la monoparentalidad", en Almeda Samaranch , Elisabet y Di Nella, Dino (Eds.) *Familias monoparentales. Violencias, discriminaciones y vulnerabilidad*. Colección Familias monoparentales y diversidad familiar, núm. 11 (Las familias monoparentales a debate. Cinco volúmenes), Vol. 5, Cap. 5, págs. 71-78, Barcelona: Copalqui Editorial. ISBN 978-84-939248-5-0. 1ª edición. 2ª Impresión Abril 2014.

5

ELS EFECTES DE LA VIOLÈNCIA MASCLISTA EN L'EXERCICI DE LA MARENTALITAT

Beatriu Masià Masià (Tamaia. Dones contra la Violència)

Aquesta ponència és fruit de la reflexió i el treball psicosocial realitzat per l'equip d'intervenció de Tamaia. Dones contra la Violència.

5.1. Introducció

Quan se'ns va demanar parlar de monoparentalitat i violència ens van sorgir moltes preguntes i dubtes respecte a què podríem aportar.

Els nostres dubtes se situaven especialment a l'hora de relacionar famílies monoparentals i violència masclista en relacions de parella, que es l'àmbit en què hem pogut reflexionar i treballar en els darrers 17 anys. Si entenem famílies monoparentals en el sentit de progenitor únic semblaria difícil l'establiment de dinàmiques abusives, atès que la violència i l'abús en la relació de parella requereixen necessàriament de la interacció amb l'altre.

Certament, podríem situar aquest *altre* no com a individu, sinó com les diferents dinàmiques de violència estructural i simbòlica, que no requereixen d'una interacció individualitzada i concreta, sinó que els seus efectes tenen una permeabilització constant. Sabem que ens queda encara un llarg camí en la normalització i acceptació de la diversitat familiar, especialment pel que fa a temes relacionats amb l'adopció, les tècniques de fecundació assistida o altres aspectes, i els processos legals, culturals i socials que hi intervenen. De la mateixa manera que la naturalització del rol i les habilitats de maternatge associades a les parelles heterosexuales, especialment a les dones, i com aquesta naturalització es pot qüestionar quan aquest rol s'exerceix per una parella lesbiana, gai, transsexual o en solitari.

Optem, però, per reflexionar sobre allò que coneixem, així com sobre els interrogants que ens genera a l'hora de relacionar-ho amb el tema central de les jornades, tenint en compte que s'està donant un fenomen de monoparentalitat com a conseqüència de la violència masclista en les relacions de parella. Cal clarificar que abordem el tema des d'una perspectiva que té en compte les vivències i experiències de les dones amb les quals treballem i a qui acompanyem en els seus processos de identificació i recuperació de la violència masclista en la parella.

5.2. Els efectes de la violència exercida per la parella o les monoparentalitats no desitjades

Som conscients que parlar de monoparentalitats no desitjades en unes jornades en què, entenem, es vol positivitzar la diversitat de formes familiars pot sorprendre, però creiem que és necessari situar aquest tema i poder reflexionar-hi, ja que experiències negatives d'abús en la relació de parella poden portar a aquesta realitat.

Per a moltes dones que han passat per històries de violència masclista en la relació de parella heterosexual (no disposem del mateix coneixement en parelles lesbianes o gais, tot i que ho poguéssim intuir) la resolució del problema passa inevitablement per la separació, la qual cosa les aboca a una monoparentalitat no desitjada, almenys en un inici.

Hem de tenir en compte que, la majoria de vegades, aquesta monoparentalitat pot començar abans de la separació quan hi han filles i fills, o en aquells casos en què es donen embarassos, naixements, acolliment de criatures en processos d'adopció posteriors a la relació, però que han estat planificats durant la relació de parella i que difícilment s'aturen després de la separació. Això significa que moltes decisions i responsabilitats que tenen a veure tant amb la pròpia vida com amb la del o la novinguda s'hauran d'assumir com a família monoparental sense que *a priori* es tingués aquest objectiu. En aquest sentit un dels efectes no desitjats es haver-se d'encarregar de les tasques de cura en solitari, tot i que en moltes relacions de parella aquestes tasques de cura, afecte, etc., comencen molt abans de ser monoparentals.

Aquest treball de cura, moltes vegades es pot convertir en un dels aspectes més feixucs, i més difícils de no acceptar, ja que es parteix de la base que, de forma general, a totes les dones els hi hauria de plaure aquest paper. El rol de cura, assumit majoritàriament per les mares, s'ha de remarcar especialment en les famílies en què

hi regeix una divisió de rols clara, on és la mare qui té la cura i el pare qui posa les normes. En aquests contextos, la figura paterna pren un rol jeràrquic i de representació social encara molt important, ja que, tot i no ser-hi presencialment en molts àmbits de relació, cura i responsabilitat, per contra, reclama, exigeix i pot demanar comptes.

Victoria Sau, en el seu diccionari feminista²², en l'entrada al mot *mare*, entre altres coses, diu: "les dones eduquen els fills per als pares", en aquesta afirmació podem entendre que és el vistiplau del pare sobre el comportament de les filles i els fills el que avala la tasca de la mare. Veiem que moltes dones no se separen i continuen en una situació de violència pensant en els fills fins que aquests són grans i teòricament ja no necessiten la figura del pare.

Però creiem que hauríem d'entendre aquest pare en un sentit més ampli i situar el rol simbòlic que molts organismes i institucions exerceixen sobre les mares i les seves capacitats de cura dels menors, en què sovint són avaluades i victimitzades, especialment quan hi ha processos legals que hi intervenen. Aquestes intervencions no només posen en qüestió les capacitats de les mares, sinó que actuen com a legitimadores del poder patriarcal.

L'ocultació de moltes d'aquestes monoparentalitats, és a dir, de la tasca que les dones realitzen en solitari, i sense reconeixement social, forma part de la violència simbòlica que s'exerceix contra les dones, ja que l'adjudicació de les dites tasques, de forma gairebé exclusiva, no es correspon amb el reconeixement polític i social, segons hem significat abans. Aquesta responsabilitat donada *a priori* no té beneficis; moltes vegades, al contrari: solitud a l'hora d'afrontar certes situacions, risc de precarietat econòmica i social, o altres situacions, atès que no hi havia la previsió d'aquesta opció i, per tant, no s'han pogut preparar per realitzar-la i cercar els recursos de suport en diferents xarxes, i de vegades sense tenir el coneixement de les ajudes o recursos als quals podrien acollir-se.

És en aquest sentit que podem dir que hi ha monoparentalitats no desitjades.

5.3. Els efectes de la violència masclista en l'establiment de vincles afectius de les nenes i els nens, amb les mares i/o pares

Una de les càrregues més feixugues que han d'assumir les dones que exerceixen la maternitat en solitari i que han viscut la violència masclista en les relacions de parella és intentar restablir a

22 Sau, Victoria, Diccionario Ideológico Feminista. Barcelona, Ed. Icaria, 1989, pàg. 172-175.

través de la cura de si mateixes i de les filles i fills implicats l'impacte d'aquesta violència. Els efectes d'aquesta violència, que són més fàcils d'identificar durant la relació, es fan especialment presents quan posteriorment les mares han d'exercir la marentalitat en solitari. Entenent com a tal les diferents funcions que ha de realitzar una mare per garantir un desenvolupament físic i emocional sa de les filles i fills al seu càrrec.

Sabem que la violència té un gran poder de perversió dels vincles d'afecte, amor i relació, especialment necessaris en les etapes primeres del desenvolupament, però també durant tota la vida les persones necessitem de la relació. A través de la nostra experiència hem pogut observar que la intensitat de la violència, la seva cronificació cap a la mare i les filles i fills, ja sigui directament o com a testimonis, pot danyar profundament els vincles entre mares i filles i fills, i crear nombroses dificultats per al seu manteniment.

A partir del treball continuat amb els efectes de la violència masclista hem pogut comprovar que un dels aspectes que més preocupa a moltes dones és la relació amb les seves filles i fills; tant en les situacions de convivència amb la parella agressora com posteriorment a la separació. Sabem com afecta al vincle entre mare i filles i fills, la pròpia experiència de ser filla, i la cura o no que hi ha pogut experimentar, el desig de la pròpia maternitat o no, de la mateixa manera que les vivències experimentades durant l'embaràs i naixement, el suport rebut durant aquesta etapa i les posteriors, i la violència viscuda en aquests temps.

La preocupació de les mares que han passat per situacions de violència en l'exercici de la marentalitat, tal com hem descrit abans, ens ha permès veure la dimensió d'aquests efectes, a la vegada que el coratge i les capacitats que aquestes mares posen en funcionament per preservar els lligams i l'afecte, contrarestant així els efectes de la violència. Les tasques de reparació del vincle requereixen de l'atenció i dedicació continuades. Durant aquestes tasques s'han de restablir, de manera específica, la normalitat quotidiana, els límits i les normes per poder garantir una seguretat emocional mínima per a la convivència.

Aquesta tasca s'ha de fer compatible, la majoria de vegades, amb processos judicials, que poden comportar avaluacions, peritatges, declaracions de les i els menors, que les mares han de poder sostenir en el doble sentit d'acompanyar els menors, i moltes vegades, de sentir-se responsables d'haver-los donat un pare maltractador. La continuïtat dels abusos, en la relació entre el progenitor abusador i el nen/a, després de la separació, continua tenint efectes, en el sentit que posa a prova contínuament la il·lusió de la relació, el desig de tota nena o nen de tenir una mare / pare / persona adulta que compleix

aquesta funció, i trobar-se que en la realitat se'ls utilitza justament a través del vincle que el menor estableix amb aquest progenitor.

Aquesta utilització pot ser en sentit doble, ja que, per una part, es vol danyar les mares i, per l'altra, es danya els menors pel fet d'utilitzar-los amb aquesta finalitat. Al mateix temps, les nenes i els nens senten un gran dolor per l'abandonament dels pares, abandonament que s'expressa de diferents maneres, ja sigui no fent-se càrrec de les seves responsabilitats econòmiques i socials, o amb la seva absència. Al principi, situàvem que la violència necessita de la interacció amb un altre subjecte perquè tingui els efectes desitjats de submissió i control. Després de la separació, el maltractament es torna activar a través de les filles i els fills, ja que són el canal de comunicació amb la mare.

Aquesta utilització de les nenes i els nens per danyar la mare es fa a través del règim de visites, de les vacances o altres espais compartits amb el pare. Evidentment, les mares han d'aturar aquests efectes sobre elles i sobre els i les menors. Com ens podem imaginar, aquesta no és una tasca fàcil, per tant, no ens ha d'estranyar que tantes dones es trobin amb dificultats a l'hora d'exercir el maternatge en solitari, ja que la tasca de reparació del vincle és una prova continuada en la qual han d'assumir un paper de mares soles i fortes, que algunes vegades pot comportar el risc de perdre a les filles i els fills, atès que aquest treball es fa de forma continuada, però que difícilment té efectes progressius, ateses les interferències del pare, com hem dit abans.

Assumir aquesta responsabilitat en la reparació del dany no les lliure del poder que continuen tenint els pares de qüestionar, amenaçar i moltes vegades destruir allò que elles han construït. És per això que parlem d'inexactitud a l'hora d'anomenar-ho monoparentalitat, perquè hi ha l'existència d'aquest home que no fa de pare, però se situa i és situat en aquest lloc que li permet una vigilància continuada de la mare i les tasques que ella realitza. No obstant això, la nostra experiència ens diu, repetidament, que les mares, malgrat trobar-se en situacions d'extrema violència, han pogut mantenir unes capacitats de cura i protecció del vincle que han ajudat a garantir el benestar de les filles i els fills. Si molts nens i nenes han pogut escapar als efectes de la violència, sense ser-ne excessivament danyats, creiem que podem dir que ha estat gràcies a l'esforç, la preocupació i el treball constant de les mares.

El fet que moltes dones hagin tirat endavant aquest rol té a veure amb una funció històrica de cura i manteniment de la vida que, per a les dones, per una banda, ha tingut l'efecte de confinar-les en un únic espai i, per l'altra, ha comportat també el manteniment de la

vida, com a tasca de civilització i de cultura. Les capacitats de moltes dones per construir xarxes de relació, suport i ajuda entre elles, fins i tot en situacions d'extrema violència, com, per exemple, la maternitat d'Elna, o el suport que es donaven les preses en la cura dels seus fills a les presons franquistes, són una mostra d'aquesta part positiva de l'exercici de la cura. Aquestes experiències i pràctiques que es vindiquen des del feminisme i que es converteixen en un fet polític ple de significat i d'oposició al sistema patriarcal: anular els efectes de la violència a través de la relació i la cura.

5.4. La legitimació ideològica i social del lloc del pare com un impediment per gaudir quan s'està sola, separada

Moltes dones que han viscut una relació de violència expressen les seves creences respecte a la necessitat que hi hagi un pare; creuen que, si hi ha un home a casa, les nenes i els nens estaran més protegits, també que els homes poden controlar millor, que poden posar ordre. Per a moltes dones, la separació és impensable pel pes simbòlic de la figura del pare.

Tornem a Victoria Sau, que ens diu que les primeres mares mítiques són dones soles, que encapçalen les famílies; per contra, les mares del patriarcat no tenen definició, ja que són els homes els que la defineixen. Les paraules de Victoria Sau estan plenes de sentit, ja que veiem que el discurs ideològic ha calat molt fons i ha sostingut la violència ideològica i els seus efectes socials, que ha anat més enllà de la relació interpersonal.

L'exercici de poder que suposa el fet de donar legitimitat al rol masculí que vigila, controla, dóna sentit i garanteix el lloc de l'altre, no es perd fàcilment en el terreny de les creences ni tampoc en la realitat. Sabem també que aquest poder atorgat a un cert rol patriarcal és vist en exclusivitat en les famílies heterosexuales, la qual cosa no vol dir que no operi en altres formes familiars. Per a moltes dones assumir la monoparentalitat és vist com un estigma social, és interrogar-se sobre què no han fet bé dins el rol atorgat en les relacions afectives.

Les creences i la normativa social respecte a la responsabilitat de les dones en les relacions fa caure a moltes dones en un dels paranys del patriarcat més efectius: fer creure que es té el poder de canviar l'altre a través de l'amor. Aquest fet es fa especialment difícil quan es tenen filles i fills, perquè aquesta pressió és tan gran que es fa complicat de veure tot el que moltes dones han sostingut per si mateixes. Poder posar en qüestió aquest desig de la figura del pare amb relació a les necessitats de les filles i fills requereix un treball continuat.

Sovint el treball que realitzem a Tamaia és acompanyar-les a assumir la marentalitat en solitari. Si això es pot anar fent, s'acaba per poder gaudir del fet de ser mare sola i es pot passar de viure per als desitjos de l'altre a viure per a una mateixa i per als fills. Posar en qüestió aquestes creences és difícil, però la realitat és una bona aliada i quan es pot fer un repàs exhaustiu de tasques, responsabilitats, decisions, cura de l'altre, moltes d'aquestes creences es poden posar en qüestió gràcies al retorn de la realitat viscuda. A la vegada, aquest treball representa una deconstrucció continuada en dues direccions: la del lloc de les dones dins les famílies tradicionals i no tan tradicionals, amb tots els rols assignats, i la del lloc de l'home dins d'aquesta estructura. Deconstruir aquests rols i espais assignats dóna la possibilitat de poder construir un espai nou, en què els conceptes, *separada, sola, monoparental* es poden legitimar, per una pràctica de no acceptació de les condicions del patriarcat.

Una manera de no acceptar aquest lloc té a veure amb desenvolupar pràctiques de cura d'una mateixa i posar-se en el centre la pròpia vida, com un gest de no acceptació de la normativa. Quan una dona pren la decisió i inicia el procés de reapropiar-se de si mateixa s'està obrint les possibilitats de deixar sortir el desig i decidir sobre quina família vol tenir i si en vol tenir. Cada dona que inicia un procés d'aquestes característiques subverteix l'ordre establert, ja que posa en funcionament pràctiques de deslegitimació d'aquesta figura simbòlica que es fa real a través d'aquests pares patriarcals, masclistes i violents.

Allò que ens sembla més interessant és com es configura aquesta deslegitimació.

Com ja hem dit, la ideologia patriarcal ha marcat una assignació de legitimitat a la figura paterna com a simbòlic, però sabem també que els vincles establerts a través del maternatge poden posar en qüestió aquesta legitimitat, és a dir que la relació de cura que moltes dones poden establir amb les seves filles i fills dóna la possibilitat de trencar dualitats i estereotips, les mares poden ser tendres, properes i, a la vegada, assertives, poden exercir la seva autoritat.

Aquesta funció de la marentalitat, que, en realitat, representa un treball d'afirmació d'una determinada forma d'assumir les responsabilitats en la cura i manteniment de les persones que ho necessitin, posa en dubte aquesta figura paterna de què parlem.

Sabem que per a molts homes afrontar els vincles que les dones volen establir quan tenen cura de qui ho necessita és un repte molt difícil. Hem pogut observar com per a molts homes aquest fet crea una gran inseguretat i una amenaça a la seva legitimitat.

5.5. Les famílies monoparentals, un qüestionament al poder patriarcal?

Ens podem preguntar si una dona o un home sol atenen a un poder, el patriarcal, que es legitima en la dualitat i les correspondències que pertocquen segons se sigui dona o home. Probablement, l'emergència de nous models familiars ajudarà en aquest procés. D'altra banda, comprovem que el procés d'empoderament de les dones continua el seu camí.

Des de Tamaia. Dones contra la Violència, creiem que les dones que han trencat amb les relacions de violència i han iniciat el procés de reapropiar-se de si mateixes, ja sigui en solitari, com a família monoparental, o en altres parelles i formes de família, han desafiat l'ordre patriarcal i el masclisme més vergonyós, i, en desafiar-lo, s'han afirmat des de la força que dóna la supervivència i la relació.

Volem pensar que la diversitat i normalitat de models familiars promotors de cura en les relacions interpersonals poden facilitar la desaparició de molts dels mites i estereotips existents actualment al voltant d'un únic model de família.

Aquestes són algunes reflexions que ens ha suggerit el fet de preparar aquesta ponència, fruit de les reflexions que, com a equip, ens han suggerit els anys de treball directe amb les dones que han viscut violència, i que, malgrat els seus efectes, han aconseguit sortir-se'n.